

Mönstrandens drogvanor 2002

Ulf Guttormsson

Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning

Rapport nr 74

5. Sammanfattning

I samband med de teoretiska proven vid mönstringstillfället besvarar de mönstrande ett kortfattat frågeformulär om sina drogvanor. Detta sker anonymt och efter avslutat ifyllande lägger respondenten själv sin blankett i en uppsamlingslåda. Rikstäckande studier av mönstrandes drogvanor har genomförts sedan 1970 och hittills har drygt 1,3 miljoner personer deltagit. Handikappade, kroniskt sjuka och invandrare utan svenskt medborgarskap mönstrar inte. Normalt infinner sig bortåt 90% av de i Sverige mantalsskrivna männen i en ålderskohort (87% 2002).

Alla frågeundersökningar är behäftade med olika problem som kan ge upphov till felaktiga resultat. I metodavsnittet diskuterades bland annat betydelsen av enkäternas formgivning, uppdaterade frågeformuleringar, förändringar i ålderssammansättningen, bortfallsvariationer och liknande. Det konstaterades att tidsserierna ger en tämligen obruten bild av drogvanornas utveckling, trots att undersökningarna genomgått flera olika förändringar samt att bortfallet varit betydande under vissa perioder. En förbättring av frågeformuläret 2000 ledde dock till att tidsserien för frågan om berusningsvanorna bröts. Betydelsen av enskilda siffror från enstaka år bör inte överdrivas och huvudsyftet med undersökningarna är att belysa utvecklingen över tid.

Av dem som infann sig till mönstringen var det 89% som besvarade enkäten. Relaterat till den aktuella populationen män med svenskt medborgarskap utgjorde antalet besvarade enkäter sammantaget 81%. Detta är något bättre än de två föregående åren, men lägre jämfört med andra halvan av 1990-talet då i genomsnitt 89% av en mönstringsaktuell generation fyllde i enkäten. Till följd av att bortfallet för Gotlands län var stort och selekterat så presenteras inga separata uppgifter för detta län.

Vid den senaste formuläruppdateringen år 2000 infördes frågor om rökning och snusning. Totalt var det då 44% som använde tobak i någon av dessa former, jämfört med 42% 2002. Runt 27% rökte, varav knappt hälften var dagligrökare. Snusning uppgavs av 33%, varav över två tredjedelar snusade varje dag. Grupperna överlappade delvis varandra då 16% både rökte och snusade.

Fram till 1977 låg andelen som berusade sig någon gång i veckan omkring 20%. Andelen minskade till cirka 6% under andra hälften av 1980-talet, för att åter öka under 1990-talet (19% 1999). Andelen som aldrig berusar sig uppvisade en i det närmaste spegelvänd utveckling. Beroende på att alkoholfrågekontexten ändrades 2000 när de tre första frågorna i

AUDIT lades in i formuläret är jämförbarheten bakåt förstörd för denna fråga. Av de nya frågorna framgår bl a att 10% inte dricker alkohol överhuvudtaget, att 9% dricker sex eller flera (definierade) glas alkohol vid ett och samma tillfälle åtminstone en gång i veckan samt att en tredjedel drack sju glas eller mer vid normalkonsumtionstillfället.

Den genomsnittliga AUDIT-poängen på de tre riskkonsumtionsfrågorna uppgick till 4,7 för samtliga respondenter eller 5,2 för alkoholkonsumenterna. Fjorton respektive 15% hamnade på en poäng om 8 eller däröver, ett värde som normalt sätts som gräns mellan acceptabelt och skadligt alkoholintag. Dessa alkoholresultat var tämligen oförändrade 2000-2002.

Andelen som brukar dricka starköl i berusningssyfte ökade från cirka 50% 1981 till 76% 1992. Därefter har en nedgång skett och 2002 angav 69% detta. Den näst vanligaste berusningsdrycken är sprit, vilket omkring 50% nämnt alltsedan 1981. Hembränd sprit som berusningsdryck ökade från 9 till 31% mellan 1988 och 1998 men hade minskat till 20% år 2002. Frågor om smuggelsprit har ställts de senaste fem åren och ca 14% har svarat att de brukar dricka detta i berusningssyfte.

Den tredje vanligaste berusningsdrycken 2002 var cider (41%) därefter kom folköl (32%). Folkölet nådde en topp 1998 (46%) efter att ha ökat från ca 20% i början av 1980-talet. Sedan 1997 har omkring 9% svarat att de brukar berusa sig med starkvin och 17% har svarat vanligt vin.

Narkotikaerfarenheten bland de mönstrande har genomgått likartade förändringar som det mest frekventa berusningsdrickandet. Under 1970-talet var andelen som någon gång prövat narkotika relativt stor (16–18%) och nådde en topp 1980 med 19%. Därefter sjönk narkotikaerfarenheten kontinuerligt och nådde en lägsta nivå 1988 (6%). Sedan 1992 har emellertid andelen som prövat narkotika ökat, från 6 till 18%. År 2002 svarade hälften att de erbjudits eller på annat sätt haft möjlighet att pröva narkotika.

Den vanligaste narkotikaklassade drogen är cannabis. År 2002 uppgav 16% att de provat detta. Därefter kom ecstasy, amfetamin respektive icke läkarförskrivna sömnmedel och lugnande medel (3-4%). Hallucinogena svampar, kokain, GHB respektive LSD nämndes av 1-2% medan ännu färre hade provat heroin. Drygt hälften av alla som använt narkotika hade enbart rökt cannabis och närmare hälften av dessa hade i sin tur endast gjort detta vid något enstaka tillfälle.

Andelen regelbundna narkotikaanvändare (använt senaste 30 dagarna) ökade mellan 1992 och 1999, från 1 till 3%, men har därefter legat still på denna nivå. Värdena var högre under 1970-talet (3–5%), i synnerhet under dess första hälft. Sedan 1997 har 11% angett att de använt narkotika under senaste 12-månadersperioden. Detta innebär att samtidigt som an-

delen med narkotikaerfarenhet ökat under senare år så har andelen mera regelbundna användare ändå stått still.

Andelen som injicerat narkotika minskade från 1,5% under första halvan av 1970-talet till 1% under andra halvan. Under 1980-talets första hälft sjönk siffran ytterligare, till 0,3%, ett värde som varit oförändrat lågt sedan dess.

Under 1970-talets första hälft var det relativt många som hade sniffat. Toppnoteringen gjordes 1974 med 24%. År 1980 hade andelen sjunkit till 10%. Frågan återinfördes 1998 och sedan dess har andelen minskat något och uppgick till 6% 2001. Alltsedan 1994, då frågan ställdes för första gången, har 1% svarat att de någon gång provat anabola steroider, och hälften av dessa hade endast gjort det vid något enstaka tillfälle.

Tydliga regionala skillnader förekommer i drogvanornas omfattning och märks till exempel i att mönstrande från storstadslänen ofta redovisar mer omfattande drogvanor, i synnerhet vad gäller narkotikaerfarenheter, och att de från norra Sverige normalt redovisar mindre omfattande drogvanor. Undantag finns naturligtvis och sniffningserfarenhet var vanligare norr om Dalälven och mindre vanligt söderöver. Detsamma gällde också snuskonsumtion.

Skillnader i drogmönstren mellan länen har normalt varit tämligen bestående från ett år till ett annat, och detta gällde även vid jämförelser av medelvärdena från 2001 och 2002.

En indelning i stora, mellanstora och små städer samt landsbygd visade att i synnerhet narkotika- och rökvanorna var mer utbredda i större städer och minskade med avtagande folktäthet. För alkoholvanorna liksom för erfarenhet av anabola steroider och sniffningsmedel var skillnaderna små eller obefintliga, samtidigt som snusvanorna var mest omfattande i landsbygdsområdena.

En jämförelse av de tre storstadsområdena med övriga riket visade på ännu större regionala skillnader. Exempelvis hade drygt en fjärdedel av de mönstrande från Stockholm, Göteborg och Malmö provat narkotika medan motsvarande siffra för övriga riket var 16%. Under 1970- och 1980-talen var narkotikaerfarenheten högst i Storstockholm. Under 1990-talet uppmättes emellertid de högsta nivåerna oftast i Malmö, men 2002 var värdena åter högst i stockholmsområdet.

Alkoholkonsumtionen uppvisade tydliga samband med övriga drogvanor. De som intensivkonsumerade någon gång i veckan eller oftare redovisade större erfarenheter av narkotika, anabola steroider och sniffningsmedel jämfört med övriga. Även rök- och snusvanorna var betydligt mera omfattande hos dem som ofta intensivkonsumerade.

Utöver frågor om boendelän och uppväxtortens storlek ställdes även frågor om sysselsättning och föräldrarnas utbildning. Uppenbara samband mellan drogvanor och sysselsättning framkom. Drogvanorna var betydligt mer omfattande bland dem som varken studerade eller arbetade vid mönstringstillfället, jämfört med dem som studerade. De som arbetade intog en mellanställning.

Erfarenhet av anabola steroider och sniffning var 2-3 gånger så vanlig bland dem där de mönstrandes föräldrar enbart hade grundskoleutbildning eller där utbildningsnivån var obekant, jämfört med dem med universitetsutbildade föräldrar. Även rök- och snusvanor var mer omfattande hos mönstrande vars föräldrar hade lägre utbildningsnivå, liksom mera omfattande narkotikaerfarenheter.

Tydliga skillnader i drogvanorna framkom även beträffande utländsk härkomst, vilket efterfrågades i 2001 års enkät. Intensivkonsumtion någon gång i veckan visade sig vara hälften så vanligt bland utlandsfödda jämfört med övriga mönstrande. Skillnaderna var ännu tydligare när det gällde att inte dricka alkohol överhuvudtaget. Detta uppgavs av tre gånger så många utlandsfödda jämfört med svenskfödda med svenskfödda föräldrar. Svenskfödda med två utlandsfödda föräldrar intog här en mellanställning medan de med en svenskfödd förälder snarast liknade infödda svenskar.

Narkotika-, sniffnings-, rök- och dopningsvanorna var däremot något mer omfattande bland personer med utländsk bakgrund jämfört med infödda svenskar. Jämfört med övriga med utländsk bakgrund redovisade de som själva var utlandsfödda mindre omfattande erfarenhet av narkotika och sniffning men större erfarenhet av anabola steroider och att ha injicerat narkotika. Det bör påpekas att begreppet "utländsk bakgrund" rymmer stora inomgruppsliga skillnader som kan ha betydelse för exempelvis drogvanorna, bl a med hänsyn till etnisk och kulturell bakgrund.

Sammantaget kan det konstateras, så långt detta låter sig göras, att alkohol- och narkotikavanorna tydligt ökade i omfattning under 1990-talet. Narkotikaerfarenheten har fortsatt att öka under 2000-talet medan alkoholvanorna har varit tämligen oförändrade de senaste tre åren. Detta gäller även, sniffning rökning och erfarenhet av anabola steroider, medan en liten ökningstendens syns för snusning. Det kan också konstateras att drogvanornas omfattning skiljer sig med avseende på uppväxtort, föräldrarnas utbildning, utländsk bakgrund och sysselsättning.